

МИХАЙЛО ЯЦКІВ.

---

# ДНІ І НОЧІ.

НАРИСИ.

---

## І. Бузьою.

На ялиці чистила піре. Витягала дзюбом зубреці в крилі, уклала і пригладжувала пух на груди. Оглянула себе і сиділа тихо. Чиста і біленька, як се лиш птиця може бути.

Перехилила голову і дивила ся на небо. Хмари баваніють, зближаєть ся осінь. Ген полинув гамірливо ключ журавлів у вирій. Там буде теплійше. Вона чекає на самця, вони прилучать ся до гурту і також полетять.

Загримів вистріл — птиця злетіла коміть головою. Розщибаєть ся на гияках і паде на землю. Розбиваєть ся. Страшна поява ловить її, скручує шию, вона боронить ся дзюбом — і минаєть ся.

Діти увиділи, що тато несе великого птаха і вбігли на зустріч. Розбійник дав їм птицю, вони бавлять ся нею і дивують ся. Жінка шолопає пальцями під піре.

— Але яка вона худа, лиш жили та кістки, нема й крихти мяса. Не знати, що з того за хосен; лиш гріх — село може згоріти.

— Се лиш дурні хлопц так кажуть — замітив розбійник. — Ходжу вже цілий місяць по лісі і ніде нічого не видко. Не мав що иньшого робити тай стрілив.

Птиця лежала на землі. Ноги витягнені, покровавлене піре злипало ся, грудки глини прилипали до него. Так скоро...

Діти бавили ся нею аж їм навкучило ся. Взяли і закопали її...

Над зрубом летів бузюк і розглядав ся щільно довкола. Облетів зруб, облетів цілий ліс, знов вернув ся, облетів колесом зо дві милі і сів утомлений на ялицю. Підняв голову в гору і клекотав. Кругом западає тишина, смуток і сутінь. Відпочив трохи і знов підняв ся шукати своєї подруги. Прилетів у село на свою стріху і застав пусте, холодне гніздо. Сів і заклекотав зо всеї сили. Пусто...

Коло приспи щось зашумотіло — то вітер шелеснув кукурудзинєм.

Забіліло щось перед хатою — то сьвітло мигнуло крізь вікно.

Коло яблінки щось замаячіло — ні, то полотно на жердці.

Вложив дзюб під крило. Холодний вітер куйовдить піре. Нога стерпла. Витягнув другу, а ту зігнув під себе. Виняв дзюб і знов роззирав ся. Темно і пусто, лиш вітер шелестить. Сховав голову в піре, посуятив верхами крил і знов умовк. Лиш піре на грудях піднімаєть ся і опадає скорше, ніж звичайно.

— Пі-гі! Пі-гі!

Прокинув ся і став розмахувати крильми і розглядати ся. Темно, темно, темно, лиш крила шумлять.

Чайка пігікала вже далеко.

Ще більше скулив ся. Так холодно йому, як ще ніколи. Не міг знайти загіртку в собі... Став порошити дощ...

Суятить він і літає і шукає своєї подруги вже девять днів. Ночує на тій ялиці в лісі, де її смерть постигла, ночує на стирті і на оборозі серед гаю. Ночі студені з бурями й дощами.

— Вже наших бузюків не видко — говорив мужик вечером у хаті.

— А-я, бідні птахи вже полетіли. Так здаєть ся, осінь. От, усе веселійше було, поки вони були.

А бузюк прилетів і сів на стріху. Зіслаб. Їсти не міг і не мав часу. Клонить головою і присідає, бо ноги ослабли.

Рано почув шум над собою, отворив очі — громадка бузьків колує. Хотів розняти крила і покотився долі стріхою на обійсте.

— Ади, що воно є! Певно хтось самицю вбив! Бідна птаха, аж серце дрецься. Мало ще всякого смутку...

— О, вже той чоловік не варт жити, що на таку невинну птаху важить! Бог би його скарав!

## II. З монастиря.

### I.

До пізнього вечера молився я як звичайно горячо в церкві, а на другий день вигнали мене несподівано з гімназії за атеїзм. Закинули мені, що я знався з тайним „безбожним“ кружком старших гімназистів і казали мені зібрати книжки і виносити їх як найскорше. Було мені тоді чотирнадцять літ. Вийшов я заголомшений на пустий коридор і не знав, що почати з собою. З класи долітав легенький шум як із затканих улив, а в ряди-годи переривав його голос професора або ученика. Ніхто не знав, що зі мною діється, ніхто не спочував. Я підійшов до вікна і хотів кинути себе з поверха.

— Але щож — думаю — поломлю собі ноги і буду мати два нещастя. Ліпше одно. А потовчуся, відратують. Люде злобні, ратують жите, а забирають усі способи до него... Я згадав свого катехета, що головно причинився до мого нещастя, згадав байдужність професорів-Русинів, і тоді у-перве ломився мій хлопячий патріотизм. Зійшов я на долину. На станції не згадував нічого про новину, лише кинув книжки і висунувся з хати...

В неділю рано стояв я на городі і задивився в тиху вуличку. Сонце силе сьвітлом, аж мерехтить; мені видить ся, що йде до мене мати. Мене вялить жаль, вона усьміхається, витає, питає, чого стою коло штахет як сирота, далі бере мене за руку, веде в хату і тут я прокинувся.

— Відай не дасте йому їсти, чи щоб, що він такий бідний?

Господиня оправдувала ся.

Я стояв такій, що мало не впав із ніг. Поклали мене на ліжку, а на другий день забрала мене мати до дому.

Банував я довго, а потім утихомирив ся. Дома було мені гірко, місця для себе не міг знайти, я попав у нехіть і німу розпуку. Перед тим перейшов я багато, а останнє нещастє зломило мене до решти. Я забажав спочити.

Таким робом забрив я аж у монастирь і станув перед ігуменом. Зачинаю оповідати своє лихоліте, а він перебиває мені.

— Сьвідоцтво! — каже.

Подав я йому сьвідоцтво.

Перебіг його очима вдовж, а потім завернув око в попереk і відчитував „маловажну“ клявзулю: „Видалений із сеї гімназії за антирелігійні тайні сходи́ни соціялістичні“. Ігумен опу́стив сьвідоцтво на землю, глипнув на мене як темний ворог, обтер пальці о клуби і прошипів до двох братчиків, що стояли коло него.

— Виведіть його геть аж за браму!

Вхопили мене як чорти душу і витягли.

Я оглянув ся, перехрестив ся, плюнув і пішов.

— Отто — подумав я — нема мені де спочити!

Хотя-не-хотя зайшов я в чужий монастирь. Тепер узяв ся я на штуку. Приладив сьвідоцтво з першого курсу, пішов сповідати ся до старого патра і розповів йому свої наміри. Він вислухав мене і завів до віцепріора. Віцепріор привитав мене солоденькою усьмішкою, перечитав уважно сьвідоцтво і на моє зачудуване став говорити по нашому.

— Господинцю, чоловіче, пане директор, нам таких не треба!

Тим „не треба“ він так любував ся, що повторив його кілька разів.

— Нам таких не треба, а-я, нам таких не треба! Раз, що ти Русин — небезпечна штука, ану-ж замотиличш мені мої овечки схизмою... А по друге, чи сьмію спитати вашеці, де то ваше високоблагородне низького росту на курячих лапках попасали від першого курсу

четвертої класи до тепер? Ану-ж, як ви, батьку, в тій темній епосі, про яку історія ні слівцем не згадує — беззаконіє як воду пили? Ге-ге?

Я оправдував ся, чим міг.

По довгих короводах приймили мене; але остерегли всіх новиків передо мною і наказали давати на мене позір.

В такій неволі лякало мене кождісіньке моє слово. Я силував ся говорити так, щоб і тіни чогось двозначного не дати хитрим товаришам. Помалу я закопував себе живцем, товариші забули за мене, я умовк цілком, як би й не було мене на сьвітї. Рухаю ся машинально; клячуть другі, то і я клячу, бовваніють над книгами — і я бовванію. Лише часом в годинах контемпляцій перелетить який спомин або сьвітова думка, як пташка серед понурої ночі, лишить кроваву нитку в моїм мізку, чотки зсувають ся на колїна, я забуду ся та імпровізую молитву. А в тій молитві нема ніяких слів, лише сінтези і образи. З шаленим розмахом будую для Бога сьвятиню сьвятинь, увесь сьвіт займає вона, зі всіх костей людськості підвалини, з усеї крові стїни, зі всіх сліз склепїне таке ясне та прозоре, як ціле небо. Всі людські стогнаня і зітханя ревуть як океан у тій сьвятині, а я лежу хрестом у поросї.

Та як від мого жалю мала трїснути груди і цілий монастирь, тоді я будив ся.

— Що ж — думаю — гіпохондрія. За чим жалувати? Ні сьвіт мене не потребує, ні я його! Що мені сьвіт дав? Отруту, біль, ненависть — нічого більше. От, коби дочекати тої торжественної хвилі, коли ляжу хрестом на плитах. Накриють мене чорним простиралом, черці ходитимуть поважно довкола, заспївають похоронних псалмів, я відречу ся всіх і вся і буде мені лекше. А потім? потім? Ну, потім забуду говорити і думати, з'їдіотію до крихти і дасть Бог, що збожеволію. Лихоманка Мопасана перед божевілем сьмішна. Божевіле має свої добрі сторони, чоловік жне, а не відчуває життя. З демонською жадобою бажав я сього для себе і тішив ся, що вмію так знущати ся над собою. За що і за яке? Ні за що, але так собі. Бо пньшого виходу своєї сьвідомости, свого нужденного істнованя я ніяк не міг уявити собі.

Я потяг рукою по своїм марнім лиці і глянув по собі.  
— Ой, не затию, скорше одурію. А від того клячання такі нагніти на колінах, як у верхоблюда...

Одної неділі висунув ся я на город і сів на лавку. Сижу, дивлю ся на розлогі поля за частоколом, дивлю ся без думки, без ніяких почувань. Шибнула мені гадка про божевіле, я зареготав ся і в тій хвилі почув чужу руку на своїм плечи і зірвав ся на рівні ноги. Передо мною стояв віцепріор.

— Ге-ге-ге-е-е! Кого то я виджу, кого? Хто то мені так гарненько-тихенько з богослуження висунув ся, хто-о? Хто то мені так солоденько до дівчини усміхаєть ся, хто?

Я оглянув ся. Дійсно — недалеко на полі пасла якась дівчина корову.

— Але-ж, прошу, я її цілк...

— Цест, ані мур-мур! Хто „вам“ позволив говорити!? Ну-ну, не гнівайте ся, що перервав „вам“ таке ідеальне *vis-à-vis*. Простіть, дуже мені прикро, але прошу зі мною, прошу на перед. Так. Гм, гм, гм, щó то не дієть ся! Лицезрінїє, плоть диявольська... О *tempora*, о *mores*!

Завів мене до кухні.

В рефектарі були вже всі новики і ладили ся до обіду. Віцепріор стояв напротив мене, похитав головою, усміхав ся і жвав зассаною губою.

— Як то ми мало коли видимо ся, але як уже видимо ся, то маємо що балакати з собою. Так... А прошу ласкаво зняти з себе сорочку... Та-ак, гарно.

Подавав мені „дисципліну“.

— Отсе дівчинка, сьвятила би ся! Гладить як аксаміт! А прошу взяти її, поцілувати, обняти за гнучкий стан і спробувати. Прощу... А „вашим“ обідом не журіть ся, я вже призначу його для когось. А прошу гладити себе нею так, щоб її в рефектарі було більше чути, ніж ложок і тарілок. Та-ак. Нам буде приємнійше обідати.

Вийшов. Автоматично, рівномірно бив я себе по плечех. Мало ще мене доля побила.

Я глянув на розп'яте, що висіло на стіні і жаль мене стис. Як почув, що з плечей тече кров, притулив ся до

коминка і тріпав його, а як учув чужі кроки, то відступав ся. Стільки ошуки і полекші моєї. Духово упав я вже низько.

Причапав віцепріор, станув на порозі і глядів на мене взявшись за підбоки.

— Ну, satis, іди в мирі і не согрішай...

## II.

Вже з півроку було все готове на похорон. Патер Валентий умів нагробну мову як отченаш, патер Валеріян переробив і переписав четвертий раз свій патетичний некрольоґ, в яким виносив під небеса заслуги пріора та взивав magna voce вірних і цілу вітчину до плачу по страті одинокого батька-пріора, а пріор лежить собі, охає, заливає ся на силу ліками і ані суди Боже вмерти.

Що ночі міняють сторожу і один із старших братчиків та один новик пильнують старика.

По гоміліях, по чищеню ліхтарів та кухонної посуду прийшла черга на мене і братчика Вінкентія. Ми ввійшли до просторої келії, де ковирів патер пріор. Сухий, чорний як головня старух, зі страшними ямами очей, відвернув голову і глянув на нас. Несьвідомо перебігла по мині дрож, я глянув на братчика і запримітив його скритий погляд, що перелетів з мене на хорого. Я стояв безрадно. Старик дивив ся пильно на мене і кивнув пальцем. Я підійшов.

— Ти но-о-вик?

— Так, прошу.

— Ти-и но-но-вик? Ог, ог...

— Так, патре пріор. Я вже тут від довшого часу. Чим маю служити?

Я схилив ся до кісток його руки.

Він здрігнув, немов пробудив ся.

— Гм, гм, ог, мене ніхто не допильнує, завзяли ся на ме-не... Не-не-хай їм Бог...

Взяв мене за руку, глядів пильно на неї та на мене.

— Ге, яка ручка... Кілько тобі літ?

— Шіснацять.

Дрожав чим раз більше і стискав мою руку як ледом. Мені підступив мороз під серце, я дрожав до такту з пріором, очи заступила тьма, я мав уже впасти, але старик пустив мене і відвернув ся.

— Во-ди — промирив дряхло.

Я стямив ся і метнув ся за водою, але ні збанка, ні склянки. Приступаю до братчика, а той ззуваєть ся найспокійнійше в сьвіті.

— Frater Vincentius, де вода?

Він блиснув на мене зпід лоба.

— Від кого маєш рекреацию!? Хто тобі дозволив говорити!?

Сіпав далі ногу з чобота.

Пріор заснув.

Тихцем сів я на стільчик і склав голову в долоні. В вухах шуміло як у повінь, я не міг знайти ладу думкам і здрігав нервово. Братчик отворив дверці старосьвітської кухні і кинув кілька полін. Дрова стали тріскотіти, по келії розходило ся тепло. По часі спостеріг я, що пріор встав з ліжка в білю і пустив ся страшним, хитким кроком на келію. Мало що не гепнув ся. Я спустив очи на землю, він обійшов тихцем довкола мене — я почув на собі страшний огонь його очей — потім справив ся він на своє місце, але коло ліжка похитнув ся легко в зад, так що руками опер ся до помоста. Тер крижами до краю ліжка і сунув ся помаду на матраци. Його вискалені зуби прошибли мене до кости...

Збудило мене торканє братчика.

— Ти — шептав він гробовим голосом і показав на старика — він нині — тут братчик махнув рукою — у тебе нові черевики; позич мені їх завтра на похорон. За те вимащу тобі їх, а ти візьмеш мої чоботи.

Мовчки ззував я свої черевики.

— Ага, ти, у тебе біла сорочка; позич ще й її мені.

Я розгорнув із себе чернечу рясу, скинув сорочку і подав братчикови. Потім натяг я рясу на голі плечі і сів знов на стільчик.

Братчик Вінкентий продавав тайком біле, одежу і все, що лише міг зарвати, а ті гроші обертав на такі ціли,



що легше їх догадати ся, ніж вимовити. Посоловілий, зморений дивив ся я на огонь у печи. Мені привиділо ся сумовите лице мами і причули ся її останні слова.

— Оттак, дитино, покидаєш сьвіт. Гонили тебе з тих панських шкіл за безбожність, колотили тобою, а то видко, вони самі безбожні були. Але у тебе є віра, то може хоч там, у монастирі, знайдеш спокій, може хоч там Бог вислухає тебе та дасть тобі ліпшу долю.

Я припав до її ніг і шептав:

— Та гадав я, мамо, що поможу вам на старі літа, а то так як би й не було мене ніколи на сьвіті.

— Ба, сину, божа воля.

— Тай то свої так мені прислужили ся...

А мати усьміхнула ся гірко.

— Ге, свої? Пусте-е, бігме, пусте! Свій пес укусить гірше, ніж чужий. А котрий же християнин вірив би їм? То вже, синку, таке: хто натягне на себе панське лахміте, той своїх уже не знає, а держить з панами.

Потім прощала мене.

— А тут маєш черевики та сорочку, стільки й усього маєтку від мене принесеш там...

Я глянув перед себе на страшні чоботеска братчика.

Він вимастив черевики, виняв кілька кругів з кухонної бляхи і наставив черевики над полум'я, аби масть ліпше увійшла. Та в ту саму хвилю зсунули ся вони з пальця в горло огню. Ми кинули ся, але вже було по всім.

Я почав жалувати ся, але братчик слухав байдужно. Утрата черевиків витягала пасма чорних думок, кувала їх у нескінчений ланцюх і він окручував мою грудь і дусив за горло.

Босий, без сорочки, зморений, без просьвітку, в пониженю, старший патер строгий, другий тягнув мене до своєї келії, хотів запити вином, а потім пік мене за те, що я втік від него.

— І сей — думав я — також не аби який грішник, коли так довго ковиріє.

Нараз проняло мене остре хропінє пріора. Я прибіг до него і відскочив.

— Frater Vincentius! Пріор умирає!

Той знов блиснув на мене і мастив далі свої чоботи. Я попав у шаленість.

— Скоти, без іскри! — крикнув я. — І гріх треба пошанувати в такій годині, як тепер! І ви самі не ліпші, ви всі тут, ви!...

Братчик скочив до мене і замахнув ся чоботом на мою голову, але мені перелляло ся вже через верх, я кинув ся на него всею силою, захопив за горло і жбурнув до землі...

При дверях я оглянув ся. На ліжку лежав мертвий пріор, на землі простертій братчик. Я висунув ся на коридор, отворив вікно, зсунув ся по ринві в долину, потім переліз через мур і опинив ся на волі серед осінньої, темної ночі. Босий тікав я болотяним полем і впав. Став плакати такими гіркими сльозами, якими ще ніколи не плакав. Я тряс ся від студені як трепета, шукав довго сьвітла і знайшов. Мужики переночували мене, дали деяку одежу та обув, а рясу лишив я у них і просив, аби передали в манастирь.

По кількох днях пішої і голодної дороги приволік ся я домів і впав на дорозі. В горячці я дуже мучив ся, та мати пильнувала мене і потішала. Бідна мати, одиноке серце для мене на сім великім, широкім сьвітлі...

### III. Юрчикъ.

#### I.

Сьвято. Мати колише малого Юрчика і шепотить з дівчатами, що навідали ся до неї.

— Яка се гарна і люба дитина! Ясне личко, темні оченята, волосе як лен і кучеряве.

А мати усьміхаєть ся.

— Буджу ся сеї ночі, дивлю ся, а його нема коло мене. Я зледеніла. Шукаю, шукаю і вже шибнула мені гадка, чи не вкрав хто його, аж сягнула і налапала. Скотив ся на землю і так спав.

Плетена колиска хитаєть ся поволи і лебедить тихенько, жалібно до шепоту; на дворі бліде, смутне полудне,

вітер хлипає в пожовклім листю. Юрчик вдивив ся в темну, смерекову стелю, чорні суки і задирки маячіють і перетворюють ся.

Зітхнув і зложив оченята і уста до сну.

## II.

Збудив ся скоро, тай не до втіхи, не до пустоти будив ся він.

Мав чотири роки, коли видів, як умирала молодша сестричка Марійка.

Мати стояла коло неї в безрадній розпуці, бідне дитя мучило ся, а Юрчик був здивований тою сценою і не розумів її. Відтак шпигнуло його, що Марійка лежить непорушно мов у сні, зі зложеними ручками. Баба Матїїха мняла хрестики з воску. Найбільшій вложила покійній в ручки, меншій поклала їй на чоло, а другий на колїна. Потім завивала її ніжки в ясні платки і казала: „Треба рівно обв'язувати, аби біднятко не шпотало ся, як буде йти до Бога“. Мати хлипала і ломила руки, а Матїїха зітхнула і успокоювала її.

— Не плачте, адїть, яке воно, як ангелятко! Воно щасливіше від нас. Ми повинні завидувати їй. Вона буде там молити ся за нас, а тут що була би почала між нами грішними?

А мати мовила крізь плач:

— Не жаль мені далі, що вмерла — певно, що буде там щасливіша від нас, але жаль мені, що так довго мучила ся.

— Га, ми всі тут ще гірше мучимо ся, та що маємо робити...

На дворі був вечірній, осїнній спокій.

На другий день прийшли люде з хрестом і хоругвами. Юрчика заняв дуже розпятий Христос. З острахом і здивованєм вдивляв ся він в ту незвичайну появу з болїсним, мертвим обличєм. До хати зійшли ся люде. Сьвященник читав молитви, хмарки кадила стелили ся по сьві-

тлиці, свічки меркотіли, меркотіли сльози серед хлипаня і шептів і задрожала сумовита пісня. Сльози матери збудили плач у хлопця. Прощанє з покійною. Якийсь мужик звернув тихцем увагу матери, щоби сльоза не впала на покійну, бо не добре буде їй ставати перед Богом з жалем матери. Цідували її по черзі. Юрчика підняла мати до помершої, його уста вразило личко студене як лід.

Забрили її в домовинку і понесли, куди? він не знав.

Хмарне, вогке пополудне, а в світлиці знов пусто і сумно. Він лишив ся зі служницею, але вони не промовили до себе ні слова. Вечером крім батька була вся челядь у хаті. На комині блимав каганець, мати порала ся коло вечері. Від часу до часу зітхала і отирала сльози. Юрчик сидів на своїй улюбленій лавочці коло припічка. Підобгав ніжки і поглядав то на грань, то на маму, то на служницю, що мила миски. Двері до світлиці були відхилені, світло вкрадало ся до неї і грало ся на бічній стіні з тінями. Мати пішла туди за посудом. Нараз дав ся чути її голос:

— Параню, то ти!?

— Ні, що? де? — озвала ся служниця і підняла ся від мисок.

Мати ввійшла бліда. Дивна мовчанка тривала до вечері. Аж при вечері розповіла мати, що за дверми в світлиці щось біде заступало їй уперто дорогу. Далі оповідала шепотом, що в ніч перед смертю Марійки снила ся їй керниця повна крови. Мати зачерала з неї коновкою, пересаджувала білу квітку в якімсь негарнім рові та підливала її тою кровю. В церкві підчас молитов підняло ся з легким скрипом вічко домовинки, а дим згашеної свічки стояв довго в виді якогось знаку, якого мати не хотіла, чи не могла означити, лише вістила з него щось страшне. Хлопчина слухав уважно, по нїм перейшов мороз, але він не говорив нічого. Мати повела його до світлиці спати і вийшла. Постіль, на якій спав він з батьком, була напротив півосвітленої стіни. Накрив ся по шию, дрожав, ловив слова з першої кімнати і дивував ся, що вітця нема так довго. Йому було скучно і лячно без него. При нїм міг він сміливіше вдвляти ся в глуху

пільму ночі. Бувало вечерами нудить його всякими питаннями, а відтак вслухується в гробову тишину і роззирається. Тоді причувалися йому дивні гомони, сьміхи, зойки і стогони, ціла хата роїлася марами в широченних, пестрих уборах. А нерозумно здавалося йому, що ніч буде вічно тривати і тоді плакав тихцем.

Прокинувся, як батько лягав коло нього. Тепер чувся безпечнішим.

— Тату!

— Га?

— Ви де були?

— В лісі.

— І ви не боїтеся в ночі у лісі?

— Чого боятися? То лише дурний гадає, що в пільмі плодить всяка страшна біда, але мені у лісі безпечніше навіть, ніж у хаті.

Довга мовчанка. Хлопчина порухався і обізвався тихо й несміливо:

— Тату!

— Що?

— Марійка де?

— Нема, пішла до Бога.

— Де до Бога?

— Там високо в небі.

— Чому пішла?

— Ба, ти був би її може бив, а вона боялася, а Пан-Біг сказав: „Не бійся, ходи до мене, буде тобі ліпше!“

— Я би її був ніколи не бив.

— Ба-а...

Хлопчина сховав лице в подушці. Як батько захропів, а його обняло горячо, почув він таємний стук до вікна, що морочив його що ночі. Почав дрожати, накрився з головою, аж піт виступив на нього, а міряний, упертий стук як би чиколонком, не давав йому супокую. І повторилася та сама історія що кожної ночі: оддебілий хлопчина піднімався поводи з острахом, глипнув на вікно і в тій самій хвилі вдарила його таємна рука по лицю. Він упав без тямки на подушку і так заснув.

## III.

— Мамо!

— Що?

— Мені снила ся сеї ночі Марійка, але так якось —

— Як?

— Була убрана так як тоді, коли лежала. Вона не лежала, лише ходила і дивила ся, але не сьміяла ся і не говорила і тримала чічку... Ма —, чи вона прийде коли до нас?

— Ой, не прийде вже ніколи!

— Чому?

— Бо умерла!

— Ага, умерла... умерла...

— А Параня умре також?

— А, певно, що колись умре!

— А Матїїха?

— Тай Матїїха!

— Ну, а тато? Надїяв ся, що тато такий дужий ніколи не умре!

— І тато!

— О-о-о, і тато, і тато...

— А піп?

— Тай піп і ми всі колись мусимо вмерти...

Хлопчина задумав ся.

— Ну, а я?

— Тай ти!

Продрог як невинний, коли почує засуд смерти.

— То ціле село умре?

— Певно, що так! Одні люде родять ся, а другі вмирають.

Силоміць здержував ся від плачу. Запитав би ще, чи і мама умре, але боїть ся почути правду і силуєть ся не вірити в те все. Побіг до сьвітлиці і запер двері. Тут стало йому все живо перед очима.

— Всі умруть, всі умруть і тато і мама і я і ціле село.

Пересували ся знайомі лица. Йому вьяснювало ся, щó то значить умерти. Чоловік не рухаєть ся, не видить, не чує, з ним можна робити, що хто схоче: і різати і на сьмітю поставити, він не буде боронити ся, він як дерево

і ніколи не встане. Кудлатий Бурко дивився йому в очі і махав хвостом. Хлопчині дуже жаль стало пса. Він присів, обняв його за ший і глядів на вікно.

— І ти умреш, Бурку!

Вдивився заплаканими очима в небо і хотів, аби Марійка показала ся.

#### IV.

На комині блимає каганець. Хлопчина сидить скулений на лаві. Мати вийшла до коров. Тишина. Він повів очима на вікно. На дворі глуха птьма. В кутах трясуться тіни. Він не радо лишається сам у хаті, але онимається сказати. Його мучить страх і цікавість. З прьвола роззирається він по тінях. Напротив него отворені двері до сьвітлиці. Там темно. З темряви виринає чудернацька мара і перетворюється що хвилі під впливом його віддиху і зору. Росте, то маліє, ширіє, видовжається як дим перед вітром. Ось нависла серед сьвітлиці з видовженою ппкою і сьміється хрипливо. В руці тримає галузку з сьвіжим, зеленим листєм. Чути м'якко, весняне леліне листя. Та мара справила галузку перед своєю пику, а листє корчить ся з шелестом за кожним дихом і звивається в трубочки. Мара зірвала одну трубочку, хухнула в неї — хлопчину обілляв студений піт. Кинула трубочку до него, але не долетіла, лише впала на підлогу і відбила ся з шелестом. Хлопчина отворив рот і очі та дрозав. Мара зривала далі сухі листки, а за кожним ставало йому слабше і він чув чим раз більше, що якась страшна сила тягне його наперед. Трубочок на віти вже тільки чотири... три... дві... він ухопив ся дрозачими руками за лаву і полетів...

— Юрчику, а ти чого лежиш на землі?

Мати підняла його і занесла на постіль.

#### V.

Цілу зиму дуже суютив. Поволи настала весна. Сніг згиб, земля ще не висохла, сонце сьвітло трохи. Одної неділі по полудни Юрчик був сам дома. Його мучила нуда. Вийшов з хати, але вогкий, студений вітер поразив його

так, що вернув ся. Знеохочений ляг на постіль. Йому здавало ся, що болото і вогкість плинуть з надвору до хати, аж на постіль. Родичі поїхали до свояків, служниця пішла до церкви. Крізь вікно впадає холодний усміх, вітер лопотить сухим повоєм. Хлопчина встав. Не знав, що має робити? Йому забагало ся чогось, але чого, віт сам не знав. На підлозі сьміте... Він любив нераз позамітати чистенько, а потому сісти в кутику і думати, але епер не міг забрати ся до тої роботи. Глянув на крісло і пригадало ся йому, що служниця на ніч кладе крісло коло постелі. — Юрчик зриваєть ся зі сну і може впасти — казала вона. Підняв крісло, але зараз опустив його і присїв, бо заковлоло під грудьми.

— О, я слабій, — замітив він з повагою старшого чоловіка.

Йому стало дивно, як то може щось так колоти. Встав і знов узяв крісло. Піднимав поводи і слїдив свій біль. Потім пригадав собі смерть і ходив по хаті та заводив за Марійкою і за собою. Як виплакав ся, то прийшла йому на гадку його звичайна забава. Почав бігати в колесо по сьвітлиці і філював рукавцями. Нараз глищнув поза себе на стїну і уздрів, як за ним гнала страшна, целехата тїнь. Мигом стрибнув він на постіль і накрив ся з головою. Як прочуняв і отворив очи, по кутах трясли ся вже діди і западав вечір. Заснув хлипаючи.

Збудив ся, коли родичі приїхали веселі з гостини і закликали його до вечері. Батько затирав змерзлі руки, дубонїв, прибагав Юрчикови і дав йому кілька гарних яблук та книжку з образками. Хлопчина дуже любив такі книжки і випитував ся батька. Образки впливали на його нічні фантазії.

## VI.

Їх хата на лагіднім пригорі, подаль села, під самим лісом. Ліс смерековий, усе зелений. Як настала весна, як зелень і цвїти розвили ся, то хата виглядала як у вінку. Тоді для хлопчини рай. Бігав по лісі, рвав чічки, закосячував капелюшок, то прислухував ся щебетам пташок, то бавив ся в саді між корчами порічок і ставляв хатку



з іонт. Що ночі обдумував новий плян і що день розбирав і клав инакше. Лише дашка не міг звести. Уставить стінки, вбе в землю іонту по-при іонту, затисне кожду в ровець, положить стелю, але завершити ніяк не міг. Одного вечера впав був уже на здогад, вишукав кілька цвяхів і збивав прямокутно іонту до іонти, але цвяхи були за грубі, іонти колоди ся або не приставали рівно. Намучив ся аж мозолі понабігали, а дашок був нерівний, одна пара іонт стояла висше другої, а боки не задранені. Пізнім смерком покинув роботу і пішов знеохочений спати. З жури забув навіть про вечерю. На другий день устав пізно і вийшов до города. Його хатку розметав хтось до тла. Посоловілий вдивляв ся довго в руїну. Потім сховав ся в порічках і глядів в небо.

— Там до неба пішла Марійка і я не маю з ким бавити ся. Вона би помогла мені поставити хатку...

— Як то можна таку велику хату зробити?

Крізь отвори даху влітали то вилітали ластівки і сідали на вершку. Хлопчина спостеріг, як старі вивели на сьвіт молоденькі. Вслухав ся в їх дзьоботанє і дивив ся, як старі надлітали з поживою. Ластівята отвирали дзюбки, а старі ні разу не ошибали ся і годували кожде. Одно поговоранє ластівля висунуло ся з середини рядку на край, а стара таки не помилила ся і вткнула поживу середньому.

— Чому ластівка так любить свої маленькі? — питав він себе.

Від того часу вставав усе найранше, виходив на обійсте і вдивляв ся в ластівки. Ранки були холодні, він у сорочині підгортав ніжки під себе і забував холод. Сумні оченята навівала сонна задумчивість, з-поза сліз розпестрювали ся наповидні круги, а ластівка злітала до його розчінканої груди, простирала крильця і гріла своїм пухом.

## VIII.

Сьвято. Зібрала ся громадка свояків і знайомих. Пили горілку, балакали голосно і курили люльки. Юрчик дивив ся з кутка, прислухував ся розмовам і дивував ся, що нічого не розуміє. В кінці скучило ся йому сидіти самому

і забутому. Він приступив до одного з гостей і спитав щось. Гість глянув на него, погладив і відвернув ся до своїх. Хлопчина до другого, сей так само, він до третього, третій тож так. Роззирав ся довкола, почув загальну байдужність усіх до себе і його зняв страх. Почав плакати, але й на се не звертав ніхто уваги. Тоді видало ся йому, що він має пропасти тут між людьми і ніхто сего не замітить, не виратує його — і підняв нервовий, шалений крик. Надбіг парубок, взяв його на руки і поніс на двір. Носив по обійстю, забавляв, показував ліс, потім станув з ним коло стаєнної стіни і показував крізь щілину корову.

— О, диви, нані, видиш?

Хлопчина відхлипував і заглядав, але тої „нані“ не міг достеречи. Видів лише латку на стіні, де глина відпала.

— О, нані, видиш, як румеє!

Дітвак зітхнув і склонив голову на плече парубка. В його уяві мелькає латка, немов румеє. Він припадає чим раз більше до парубка, здригає і квилить ся тихенько.

Зеленим облогом іде до него Марійка і усміхаєть ся, а він не плаче, ні! І хилить ся до неї, цілує і дивуєть ся, що її личко вже не студене. Сам собі не вірить, дотикає її і тішить ся. Вона показує йому хатки, але всі з дашками і такі писані, яких він ще не видів. І беруть ся обоє за ручки, лепечуть, танцюють і летять понад зелені ниви геть-геть далеко від людей...

